

“Hz. Peygamber ve Gayb”

(İsrafil Balcı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014, 224 S.)

Muhammet AYDIN*

Hem bir kurum olarak peygamberlik hem de metafiziksel bir konu olan gayb meselesi, üzerinde spekülasyonların fazlasıyla yapıldığı alanlardır. İsrafil Balcı eserinde bu konuları irdelemektedir. Kitap giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Girişte genel olarak gayb kavramı ve İslam öncesi Araplarda gayb inancı hakkında bilgi verilmektedir. Zira yazar, İslam’la birlikte gayb telakkisinin oluşmasında ve şekillenmesinde önceki kültürel birikimin belirleyici olduğunu düşünmektedir.

Balcı, önsözünde bir takım metodik bilgiler sıralamaktadır. Eseri hazırlarken temel hareket noktasının vahyin sınırlarını çizdiği çerçeve olduğunu özellikle belirtir. Ardından en erken dönemlere ait rivayetlerden başlayarak hadis, siyer, tefsir ve tarih kaynaklarını referans almaktadır. Rivayetleri değerlendirirken sünni doktrindeki gibi kaynaklar arasında kategorik ayırım yapmadığını belirtir. Yazara göre temel kriter, rivayetin hangi kaynaktan yer aldığı değil, mukaddem ya da muahhar olmasıdır.¹ Şimdi kitabın bölümlerine geçebiliriz.

1. Birinci bölüm, ‘Kur’an’a göre gaybı sadece Allah bilir’ başlığıyla yer alır. Kur’an’a bakıldığında peygamberlerin de gaybın bir kısmına muttali olabileceği iddialarının bir anlam ifade etmediği, Allah’tan başka hiç bir varlığın gaybı bilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Gayb konusunda geleneksel rivayetlerde, “mutlak gayb ve izafi gayb” şeklinde kategorik ayırım yapılmaktadır. Bunlardan mutlak gaybın sadece Allah tarafından bilindiği, izafi gaybın bir kısmının ise Hz. Peygamber tarafından bilinebileceği iddiası dile getirilmektedir. Ancak bu tür tanımlamalar sonradan oluşturulmuş olup, vahiy temel referans alındığında gaybın bir kısmının mutlak, diğer bir kısmının izafi olduğundan bahsedilemez. Zira Kur’an’ın gayb konusunda verdiği mesaj kesin ve nettir.

Geçmiş ve geleceğe dair haberlere bakıldığında gaybî bilginin sadece Allah’a ait olduğu, O’nun görünen ve görünmeyeni gördüğü, bilinmez ve görünmez olanları görüp bildiği, geçmiş ve geleceğe dair bütün bilgilere sahip olduğu, gizli ve âşikar olan her şeyi bildiği, göklerde ve yeryüzünde bulunan varlıkların hiçbirisinin gaybı bilemeyeceği, göklerde ve yerde insanlar için gizli kalan veya bilinmeyen her şeyi bildiği, insanın idrak sınırlarını aşan bilgilerin/gaybın anahtarlarının O’nun elinde olduğu, karada ve denizde her ne varsa hepsini bildiği ve bunlara ait haberlerin O’nun sınırsız bilgisi dahilinde olduğu gibi bir çok açıklama ayetlerde yer almaktadır. Neml suresinin 65. ayetindeki şu açıklama, aslında konuyla ilgili bütün tartışmaları bitirecek mahiyettedir: “De ki, göklerde ve yerde bulunanların

* Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kalam Ana Bilim Dalı,
(maydin@gumushane.edu.tr)

¹ Balcı, İsrafil, Hz. Peygamber ve Gayb, Ankara Okulu yayınları, 2014, s. 8.

hiçbirisi gaybı bilemez. Sadece Allah bilir. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilemezler.”

Geleneksel yorumlarda kimi izafi gayb kategorisinde değerlendirilen bilgiler, Peygamberin gaybı bildiğinin delili sayılmıştır. Oysa bunlarda haberin kaynağı Peygamber değildir. O, sadece kendisine bildirilen vahyi açıklayan elçi konumundadır.

Yazarın peygamberlerin gaybı bilme konusuyla kastettiği husus, vahiyle kendilerine bildirilen gaybî bilgiler değil, vahiy dışında kendi yetenekleriyle bazı gaybî bilgilere eriştiklerine dair iddialardır.

Kur’an gaybı sadece Allah’ın bildiğine vurgu yaparken, Cin ve Âl-i İmran surelerindeki ayetlerde “ancak hoşnut olduğu elçi müstesna” şeklinde istisnâ bir kayıt düşer. Balcı söz konusu istisna kullanımının istismara alet edildiğini düşünür. Haddizatında buradan açılan kapı ardına kadar aralanır ve peygamber vârisleri olarak nitelenen velî ya da Allah dostlarının da bazı gaybî bilgilere muttali olabilecekleri dile getirilmiştir. Kaldı ki ayette yer alan istisna kullanımı, gaybın bir kısmını bilme yeteneğinin peygambere verildiği anlamında değildir. Ayetin bağlamı, kıyamet saatiyle ilgili bir soru üzerine “Eğer Allah dilerse razı olduğu elçiye bu konuda bilgi verir.” şeklindeki açıklamadır. Öte yandan ayetin muhtevası, gaybî bilginin ancak vahiy yoluyla bildirileceğini içermektedir. Vahiyle bildirilen konular ise zaten ayetlerde mevcuttur.²

Hz. Peygamberin gaybî bilgiye muttali olduğu konusuyla ilgili iddialara referans gösterilen bir diğer ayet ise Tahrim suresinin üçüncü ayetidir. Kaynaklarda yer alan farklı izahların ardından yazar şu değerlendirmede bulunur: Bize göre dile getirilen mezkur iddiaların hiçbirisi Tahrim suresinde işaret edilen haram kılma meselesiyle örtüşmemektedir. Olay ne bal şerbeti, ne meğafir, ne de Hz. Ebu Bekir ve Ömer’in hilafeti ile ilgilidir. Tamamen Rasûlullah’ın özel hayatına dâir mahrem konudur ve buna yönelik açıklamadır.³

İslam Tasavvuf geleneğinde Rasûlullah’ın gaybî bilgiye muttali olduğu iddialarının savunulması, peygamber vârisleri veya Allah dostları olarak tanımlanan sözde veya sanal otoritelerin de bir kısım gaybî bilgiye muttali oldukları veya olabilecekleri kanaatinin temellendirilmesine müsait bir zemin hazırlamış ve bütünüyle vahyin hakikatine aykırı iddialar ortaya atılmıştır. Tasavvuf/tarikat geleneğinin beslendiği en önemli kaynak veya oturduğu zemin burasıdır. Peygamberlerin de gaybı bildiği iddialarının en çok bu kesim tarafından dillendirilmesi tesadüf değildir.⁴

2. İkinci bölüm, ‘Hz. Peygamber’in Gaybı Bildiğine Dair Rivayetler’ şeklinde başlıklandırılmıştır. Gaybî bilginin sınırları vahiyle net bir şekilde belirlense de gelecekte vuku bulacak bir çok olayın Rasûlullah tarafından bildirildiğine dair çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Balcı bu rivayetlerdeki ilginç bir noktaya temas

² Balcı, İsrâfil, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 36.

³ Balcı, İsrâfil, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 41-43.

⁴ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 54.

etmektedir: “Gelecekte vuku bulacağı bildirilen hadiselerin tamamının olumsuz haberler ihtiva etmesi ilk bakışta dikkat çeker. Hiç bir rivayette Müslümanların ileride büyük bir medeniyet kuracakları veya bilimler tarihi alanında kısa sürede büyük ilerlemeler kaydedeceklerinden söz edilmez. Buna mukabil fitnenin yayılacağı, kardeş kanının döküleceği, fitnenin Irak tarafında zuhur edeceği, Medine’deki her evi saracağı, sabah müslüman uyananın akşama dinden çıkmış olacağı gibi bir çok anlatı nakledilmiştir.” Bununla geriye dönük bir inşa veya karartma gerçekleştirilmektedir. Meşrulaştırma stratejisiyle geleceğe dair yaşanacakları önceden Rasûlullah’ın haber verdiği iddialarının bir diğer muharrik sebebi, grupların kendi siyasi mücadeleleridir. Her grup veya fırka kendi hedef ve çabasını meşrulaştırma ya da rakiplerin hedefini Allah Rasulu’nün ismi üzerinden gayri meşru gösterme gayreti içine girmiştir.

Söz konusu rivayetleri değerlendirirken içine düştükleri ironiyi şöyle izah etmektedir: “Bir taraftan çıkacak fitneyi Rasûlullah’ın haber verdiği iddialar dillendirilirken, diğer taraftan da Müslümanların en çok fitneden müşteki olmaları ilginç bir ironidir. Şayet böylesine önemli bir ihtar yapılmışsa ashap niçin onu dinlememiş ve birbirine düşmüştür.”⁵

Rivayetlerdeki çelişkiler, bir diğer dikkat çeken husustur. Emevi idaresini öven rivayetlerin yanı sıra onları yermeyi hedefleyen rivayetler de bulunmaktadır. Örneğin Şamlıların helal olmayan kanı dökecekleri, Müslümanların mal ve çocuklarına zarar verecekleri, hilafet Şam’a geçtiği zaman büyük olaylar ve bunalımların yaşanacağı, hatta o zaman kıyamet saatinin yaklaşacağı gibi iddialar dile getirilmiştir. Fitnenin zuhur edeceğine dair rivayetler arasında bir taraftan Medine’deki her eve sirayet edeceğinden bahsedilirken, bir taraftan da bu şehrin ilahi koruma altına alındığı iddiaları vâkidir. Bir rivayette Medine’nin yedi kapısının olduğu ve fitne zuhur ettiği zaman her kapısında bir meleğin muhafızlık yaparak şehri koruyacağı yer almaktadır. Medine halkına kötülük yapmaya kalkınların Allah tarafından tuzun suda eridiği gibi eritileceğine dair uyarı dikkat çekicidir. Fakat Hz. Osman’ın katline kadar varan olayların Medine’de vuku bulduğu, keza Harre savaşının da burada meydana geldiği unutulmuş olmalıdır. Peki, Peygamber bir insan olarak görüş belirtmiş olamaz mı? Cevabı Balcı’dan takip edelim: “Hz. Peygamber’in tek bilgi kaynağı vahiydir ve kendisine inzal edilen vahiyler dışında herhangi bir gaybî bilgiye muttali değildir. Belki geleceğe dair gaybî haber kategorisinde bazı sözler sarfetmiş olabilir. Ancak bunlar kesinlik ifade etmezler. Tıpkı herhangi bir beşerin öngörüsü gibi tahminden başka bir şey değildir. Doğru çıkabileceği gibi gerçekleşmeyebilir de. Nitekim kiswa ve kayserlerin/Sasani ve Bizans mülkünün/idaresinin Arapların eline geçeceğini söylemiş, Sasaniler hakkındaki haberi gerçekleşirken, Bizans hakkındaki öngörüsü veya teşvik edici sözü gerçekleşmemiştir.”⁶

3. Üçüncü bölümün başlığı ‘Hz. Peygamber’in Gaybı Bilemeyeceğine Dair Rivayetler’dir. Bu bölümde Rasûlullah’ın gaybı bildiği veya bilmediğine dair

⁵ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 62.

⁶ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 87-88.

rivayetler karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Hz. Peygamber'in gaybı bilmediğine dair rivayetler vahyin mesajıyla da mutabıktır. Ancak bunlar yerine gaybî bilgiye muttali kılındığına dair rivayetler daha çok ön plana çıkarılmış ve yaygın kabul haline gelmiştir.

Gaybî bilgi kanalıyla aranan otorite elde edilmiştir. Şii gelenekte imamlar masumdur ve manevi otoriteyi temsil ederler. Sünni İslam geleneğinde ise onların yerine ricalu'l-ğayb denilen sanal otoriteler icat edilerek, kutub veya ğavs gibi hayali makamlarla sözde otoriteler oluşturulmuştur. Söz konusu rivayetlerin gerek metinlerinde gerekse isnadlarında da problemler bulunmaktadır: "Hz. Peygamber'in gaybî bilgiye muttali olamayacağına dair rivayetler bir takım isnad zincirleriyle ashaba, hatta en yakınında olan Hz. Ayşe gibi isimlere dayandırılmıştır. Rasûlullah'ın gelecekle ilgili haber veremeyeceğine dair iddiayı en çok savunanların başında Hz. Ayşe'nin geldiğini söyleyebiliriz. İsnad zincirlerinde yer alan isimler, hem Hz. Peygamber'in gaybı bildiği hem de bilmediğine dair haberlerin kaynağı olarak gösterilmişlerdir."⁷

Yazar bir çok örnek olay zikrettikten sonra genel bir değerlendirmede bulunur: "Rasûlullah'ın gaybı bildiği veya bilmediği konusunda sahabenin bir sorunu yoktu. Dikkat edilirse gaybı bildiği iddiaları o'nun vefatından sonraki birinci ve ikinci asırda gündeme gelmiş bir konudur. Özellikle yaşanan olumsuz hadiselerle dair haberler, zamanla Rasûlullah'ın ihbarı formunda sunulup bir bakıma olayların aktörlerini aklama yoluna gidilmiştir. Hikaye veya menkıbe bağlamında anlatılan gerçek dışı haberler, tedvin döneminde müellifler tarafından sorgulanmaksızın alınmış ve kaynaklara girmiştir. Müellifler râvilerden naklederken, bunların senet zincirine gösterdikleri hassasiyeti, haberin muhtevasına göstermemişlerdir. Böylece doğrudan vahye aykırı olan bir çok anlatı kaynaklara girmiştir."⁸

4. Dördüncü bölüm, 'Gaybî Rivayetlerin Tarihsel Arka Planı' şeklindedir. Yazar bu bölümde gaybî rivayetlerin tarihsel arka planını maddeler halinde ele almaktadır.

4.1. Siyasi çatışma ve parçalanmışlığın rivayetlere yansımaları: Hz. Osman zamanından itibaren başlayan yönetim sorunlarının zamanla siyasi mücadelelere ve çatışmalara dönüşmesi, bu hadiselerle dair haberlerin süreç içerisinde gaybî bilgi kategorisine sokulmasını beraberinde getirmiştir. Yönetim sorunu olarak ortaya çıkan bir takım idari tasarrufların giderek isyana dönüşmesi ve Hz. Osman'ın katline kadar varması, sahabe arasında ciddi görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Fakat bunun devamında dile getirilen tespitlerin tartışmaya elverişli olduğunu söylememiz gerekir. Zira yazara göre, "Hz. Osman'dan sonra yerine geçen Hz. Ali, selefının haklı gerekçelerle öldürüldüğü kanaatinde olduğu için, failleri cezalandırma yoluna gitmemiştir. Hz. Osman idari yanlışlarının bedelini

⁷ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 92.

⁸ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 114-115.

ödemıştır. Öldürülmesinin haklı sebepleri olduğunu düşündüğü için katilleri cezalandırma yoluna gitmemiştir.”⁹

Yukarıda dile getirilen yargının yegane olmadığı bilinmektedir. Bu konuda ayrıntılı bir çalışmada bulunan Akbulut’un tespitlerini takip edelim: “Hz. Ali’nin hilafette karşılaştığı ilk sorun, Hz. Osman’ı şehit edenlerin cezalandırılıp cezalandırılmaması konusu oldu. Bu konu çok yönlüydü. Her şeyden önce Hz. Osman’ı öldüren bir kitleydi. Bunun yanında başta Hz. Ali olmak üzere Medine’de yaşayan sahabe de Hz. Osman’a gereği gibi sahip çıkmamışlardı. Hatta Medineliler arasında gizli gizli isyancıları kışkırtanlar bile bulunmaktaydı. Eğer Hz. Osman’ı öldürenler suçlanacaksa o zaman, halifeyi korumayan Medinelileri de suçlamak gerekecekti. Kaldı ki, olayın siyasi yönü ağırlıktaydı. Bu sebeple konuya salt hukuk açısından bakmak da yersizdi. Diğer yandan, Hz. Osman zamanında iyice kuvvetlenen Şam valisi Muaviye, pusuda beklemekteydi...Medinelilerin büyük çoğunluğunun tutumu gibi, Hz. Ali’nin tutumu da tarafsız kalmak oldu.”¹⁰

Tarafların birbiri aleyhine veya kendi lehlerine oluşturdukları rivayetler, Şam ve Iraklıların mücadelesi ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim Abbasiler, Hariciler, hatta Türkler dahil olmak üzere değişik grup, fırka veya zümrelerin leh ve aleyhlerinde bir çok gizemli rivayet, hadis formuna sokulup Rasûlullah’ın ihbarı olarak sunulmuştur.

4.2. İktidar mücadelesinin rivayetlere yansımaları: “Benden sonra pek çok ayrılık ve anlaşmazlıklara tanık olacaksınız. Dinde yeri olmayan fakat dindenmiş gibi gösterilmeye çalışılan şeylerden sakınıp uzak durun, çünkü onlar sapıklıktır. Sizden kim bu döneme ulaşırsa benim ve Hulefa-i Raşidin’in sünnetine sıkıca sarılsın.” şeklindeki rivayet ilginçtir. Zira üçüncü ve dördüncü halifelerin dönemleri büyük oranda iç karışıklık ve mücadele ile geçmiştir. Hatta çok sayıda kardeş kanı akmıştır. Oysa Rasûlullah’ın sünnetinde kardeş kanı akıtmak yoktur. Rasûlullah kardeş kanı akıtılmasını nasıl sünnet olarak meşrulaştırabilir?

4.3. Yaşananların kader olduğu avuntusu: Emeviler, gayri meşru yolla iktidara geldiklerinden sürekli tenkide tâbi tutulmuşlardır. Emevi halifeleri yönetimlerine karşı tenkitleri hafifletme adına klasik bedevi kaderciliğini ön plana çıkararak iktidara gelmelerinin Allah’ın yazgısı olduğunu ileri sürmüşler ve bu süreçte yaşanan kötü tecrübeleri ilahi yazgı avuntusuyla kamufle etme yoluna gitmişlerdir.¹¹

4.4. Kadîm kültürlerle tanışma: Bu tür rivayetlerin ortaya çıktığı dönem, Rasûlullah’ın vefatından sonraki asra denk gelir. Müslümanlar Hz. Ömer dönemiyle beraber Arap Yarımadası dışına çıkmış, Yahudi, Hıristiyan, Mısır, Mezopotamya ve İran kültürleriyle tanışmıştır. Sözü edilen etkileşimin en yoğun olduğu alanlardan birisi, gaybî konulara dair rivayet kültürü veya edebiyatıdır.

⁹ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 119.

¹⁰ Akbulut, Ahmet, Sahabe Dönemi İktidar Kavgası, Otto Yayınları, Ankara, 2015, s. 169-170. Bu konuda alternatif bir değerlendirme için bkz. Câbiri, Muhammed Âbid, İslam’da Siyasal Akıl, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi, İstanbul, 1997, ss. 370-382.

¹¹ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 138.

Özellikle Yahudi kültürüne ait bir çok mistik/mitolojik anlatının israiliyyât adı altında İslam kültürüne taşındığına dair bir çok veriye sahibiz.¹²

4.5. Sözlü kültür geleneğinin etkisi: Müslümanlar arasında yaşanan mücadeleler zamanla Iraklılarla Şamlıların mücadelesine dönüşünce kendi siyasal davalarını meşrulaştırmak ya da rakiplerini yıpratmak isteyen siyasi gruplar, sözlü kültür geleneğinde var olan anlatıları veya geriye dönük olarak oluşturdukları rivayetleri hadis formuna sokup yaymışlardır.

4.6. Tasavvuf geleneğinin etkisi: Râzi, Beydâvi ve Şevkani gibi sünni alimler Hz. Peygamberin gaybın bir kısmını bilebileceğini iddia etmişlerdir. İsmi geçen alimler vahyin dışında keşf, ilham, rüya gibi yollarla da gaybî bilgi elde edilebileceğini savunmuşlardır.

Geleneksel İslam anlayışlarında mutasavvıfların en çok kendilerine alan açtığı araç keşf ve ilhamdır. Rüya ve hikmeti de bunlara eklemek mümkündür. Hikmet kavramı da üzerinde spekülasyon yapılan kavramlardan biridir. Peygamberlere hikmet verildiği ve bunun gaybî bilgiye ulaşma aracı olduğu iddiası sıkça dillendirilen temel savlardır. Ne var ki, kavramın yer aldığı ayetlerin mesajı bir bütün olarak ele alındığında görülecektir ki, mezkur kavram mutasavvıfların yorumladıkları gibi vahiyden ayrı olarak peygamberlerin bazı gaybî bilgileri elde edebilecekleri anlamında kullanılmamaktadır.¹³

4.7. Gayri metluv vahiy iddiası: Hz. Peygamber'in gaybı bildiği iddialarının en çok referanslandırıldığı konulardan birisi gayri metluv vahiy ya da Kur'an dışı vahiy tanımlamasıdır. Mezkur tanımlamanın bir ileri adımı, Rasûlullah'a isnad edilen hadislerin metninin kendisine, manasının ise Allah'a ait olduğu anlayışıdır. Böyle bir tanımlama, asla vahiyle temellendirilemez.

5. Beşinci bölüm, 'İstanbul'un Fethedileceğini Hz. Peygamber'in Müjdelediği İddiası' şeklindedir. Son bölümde Balcı, gayet popüler bir rivayeti ele almaktadır. İstanbul'un/Konstantınıyye'nin Müslümanlar tarafından fethedileceğine dair haberler hadis mecmuaları arasındaki fiten ve melahim bahislerinde zikredilir. Şehrin fethi ile kıyamet saati arasında yakın bir ilişkiden söz edilmektedir. İstanbul'un fethedileceğine dair haberlerin yer aldığı yaklaşık otuz civarında irili ufaklı rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birisi hariç, diğerlerinin tamamı kıyamet saatiyle ilişkilendirilmiş ve bir takım zaman dilimleri verilerek şehrin fethiyle birlikte, bu zaman dilimleri içerisinde kıyametin kopacağı iddiası dile getirilmiştir. Rivayetlerin taşıdığı tutarsızlıklar bir yana, erken döneme ait kaynaklarda Rasûlullah'ın böyle bir sözü veya müjdesi nedeniyle Müslümanların bu şehri almak için mücadele ettiklerine dair tek bir rivayet/haber nakledilmemiştir.¹⁴

Kıyamet saatiyle İstanbul'un fethi arasında kurulan ilişkide gerçek dışı iddialar ortada iken, sırf rivayetleri kurtarmak/savunmak adına akla ziyan yorumlar ve

¹² Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 143.

¹³ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 159.

¹⁴ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 175.

tezler üretilmiştir. Söz gelimi İstanbul fethedildiği halde kıyametin kopmamasıyla ilgili olarak, aslında Türklerin barbar ve eşkiya oldukları, bu nedenle de rivayetlerde geçen gerçek fethin henüz vuku bulmadığı, dolayısıyla bu iddiada herhangi bir çelişkinin olmadığı ifade edilmektedir.¹⁵

Sonuç olarak, “Hz. Peygamber ve gayb” konulu çalışma İslam Tarihi’nin olduğu kadar Kalam’ın da temel konuları ve ilgileri arasında yer almaktadır. Peygamber olgusu ve tasavvuru dinin en temel kavramlarından birisidir. Klasik ifadesiyle usûlu selaseden birisi nübüvvettir. Ancak nübüvvetin üzerine bina edileceği tasavvur meselesi oldukça önemlidir. Zira Kur’an’a bakıldığında Kur’an’ın da yanlış peygamber algısından ve tasavvurundan rahatsız ve müşteki olduğu görülmektedir. Yanlış algıya götüren noktalardan birisi gayb konusudur. Gayb konusunu sağlam ve Kur’ânî temellere kavuşturamadığımızda ciddi problemlere yol açtığı bilinmektedir. Bundan ötürü Balcı’nın eserini doğru/sahih peygamber tasavvurunun inşâsında önemli katkı olarak görmek isabetli olacaktır. Zira yanlış peygamber algısının tarihte kalmadığı, kimi tezahürleriyle günümüzde de devam ettiği müşahede edilmektedir. Doğru teşhiste bulunmadan ve yanlışla dikkat çekmeden, doğrunun/sahih olanın inşa edilmesinin imkan dahilinde olmadığı unutulmamalıdır.

¹⁵ Balcı, Hz. Peygamber ve Gayb, s. 192-194.